

Prof. dr. Azem KOŽAR

Stanje arhivske građe općine Gračanica

U arhivističkoj znanosti se pod arhivskom građom podrazumijevaju dokumenti nastali u poslovnoj djelatnosti ustanova, dokumenti u državnopravnim, privatnopravnim, sudskim, upravnim, političkim i ostalim pravnim poslovima, to jest dokumenti koji se ne koriste u tekućem poslovanju, ali koji zaslužuju trajno čuvanje zbog svoje historijske, dokazne i kulturne vrijednosti. Dakle, arhivsku građu čine originalni (autentični) dokumenti koji su za znanstvene radnike primarni historijski izvori, bez kojih se ne može zamisliti objektivna rekonstrukcija događaja i procesa iz bliže i dalje prošlosti.

U stvarnosti se jedan dio starije arhivske građe nalazi u arhivima, dok se drugi dio, posebno novije građe nalazi u posjedu njihovih stvaralaca i imalaca (odnosno registratura), to jest pravnih subjekata. Ovdje treba pojasniti da se ne radi o cjelokupnoj produkciji dokumentacije (papira) koji nastaju u poslovnom radu pravnih subjekata, već samo o određenom procentu koji za većinu njih iznosi svega do 10% ukupno nastale registraturne građe, koju su oni dužni da čuvaju u sređenom i bezbjednom stanju i po isteku 20 godina predaju nadležnom arhivu kao fond (ako je građa cjelovita) ili arhivsku zbirku (ako je građa sačuvana fragmentarno). Onaj, pak, dio dokumentacije koji ima ograničenu vrijednost, a čini njen najveći dio, nazivamo registraturskim materijalom, a njegovo organizirano izlučivanje i uništavanje (uz saglasnost nadležnog arhiva) vrši se svake godine, sve sa

Prof. dr. Azem KOŽAR:
Stanje arhivske građe općine
Gračanica

Hifzija SULJKIĆ
Gračanlije - vrhovne šerijatske sudije

Sulejman DEVEDŽIĆ, mr. Hasan
BERBEROVIĆ
Prereda drveta na području općine
Gračanice prije osnivanja "Jadrine"

ciljem da se iz ogromne produkcije papirnate građe sačuva baš onaj dio koji je od značaja za historiju i kulturu.

I o Gračanici, dakle, kao i o svakom drugom općinskom prostoru, postoji sačuvana pisana građa koja se u obliku arhivskih fondova i zbirki čuva u Arhivu Tuzla kao i građa koja je još uvijek na terenu, to jest kod imalaca (registratura) koji su dužni da je čuvaju u skladu sa arhivskim propisima sve do predaje Arhivu. Cilj ovog priloga je da čitateljstvu pruži osnovne podatke o stanju obje vrste građe (izvora).

Arhivski fondovi i zbirke

U Historijski arhiv Tuzla, za 44 godine njegovog postojanja, preuzet je 101 fond (od čega četiri u vrijeme rata) i 22 zbirke arhivske građe, ukupne količine od cca 1.500 dužinskih metara, od čega se na organe javne uprave odnosi 12 fondova, na pravosuđe 4, na nauku, prosvjetu i kulturu 32, privredu 11, društveno-političke organizacije, društva i udruženja 28 fondova i četiri fonda na vjerske organizacije, te 22 zbirke arhivske građe. Većina njih je arhivistički obrađena i pristupačna za korištenje (94 fonda i 21 zbirka).

S obzirom na činjenicu da se od svog osnivanja teritorijalna nadležnost Arhiva Tuzla prostirala i na područje općine Gračanica, to se i jedan broj fondova arhivske građe sa tog područja našao u depoima Arhiva. Ovdje se, prije svega, radi o najbrojnijem i najznačajnijem fondu Skupštine opštine Gračanica koji je preuzet u toku rata (1995). Građa se odnosi na period od 1966. godine, a ukupna količina iznosi cca 100 dužinskih metara registraturski sredene građe. Osim toga, u cijelosti se odnose na prostor općine Gračanica i fondovi Sreski komitet Saveza komunista BiH Gračanica (građa iz perio-

da 1946 - 1995) i Opštinski komitet Saveza komunista BiH Bosansko Petrovo Selo (period od 1956 - 1962).

Znatno je veći broj fondova čija se građa odnosi na širi prostor tuzlanske regije, te i na područje Gračanice, koji su otuda nezaobilazan izvor podataka za rekonstrukciju Gračanice kroz historiju. Radi se o fondovima okružnog (kotarskog) i oblasnog (regionalnog) karaktera kao: Okružna uprava narodnih dobara Tuzla (1945 - 1946), Oblasni narodnooslobodilački odbor za Istočnu Bosnu (1945), Okružni narodni odbor Tuzla (1945 - 1949), Oblasni narodni odbor Tuzla (1949 - 1952), Kotarski sud Tuzla (1887 - 1943), Kotarski šerijatski sud Tuzla (1899 - 1943), Međuopštinski zavod za osposobljavanje kadrova za organizaciju rada Tuzla (1973 - 1988), Osnovna zajednica kulture Tuzla (1972 - 1991), Privredna komora Tuzla (1945 - 1966), Okružni komitet KPJ Tuzla (1945 - 1947), Međuopštinska konferencija Saveza komunista Tuzla (1968 - 1990), Orijentalna zbirka (1578 - 1936), Zbirka fotografija (1873 - 1966), Zbirka stare štampe (1922 - 1957), Zbirka projekata (1946 - 1969) itd

Bliže informacije o sadržaju ovih fondova i zbirki korisnici i istraživači mogu naći u inventarima koji se nalaze u Arhivu (neki su i publikovani) kao i u Vodiču Arhiva Tuzla, izdatom u Tuzli 1989. godine.

Znatno veće količine arhivske građe sa područja Gračanice, koje je u skladu sa zakonskim propisima trebalo predati Arhivu, još uvijek se, iz više objektivnih (prostor, oprema i sl.) i subjektivnih (nesredjenost, nepristupačnost i sl.) razloga nalaze kod njihovih stvaralaca i imalaca. U toku rata

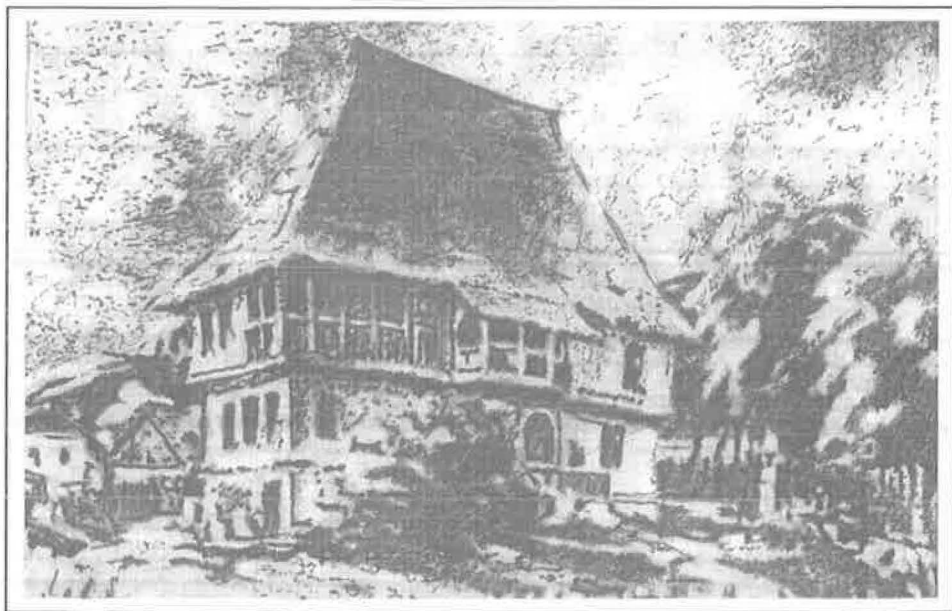
je veliki dio te građe stradao, najčešće usljed agresorskog granatiranja grada i okolione, ali i usljed nemara imalaca.

Registraturna građa

Već je naglašeno da se pod registraturnom građom podrazumijeva cjelokupna produkcija dokumentacije nastale u radu jedne registrature. Samo jedan manji dio te građe predstavlja arhivsku građu koja se predaje nadležnom arhivu. Zbog brojnih poteškoća u preuzimanju te građe u Arhiv, u strukturi registraturne građe imalaca sa područja općine Gračanica značajan procenat zauzima arhivska građa. To je dodatni razlog da se nad stanjem zaštite i sredenosti te građe, sa aspekta Zakonom utvrđenih nadležnosti arhivske službe, vodi posebna briga. No, to nije dovoljno da bi se postigli željeni efekti zaštite. Za to je potrebno da aktivnosti idu u dva smjera: od Arhiva prema imaoču i od imaoča prema Arhivu. Prvi smjer sadrži uvid u stanje građe na licu mjesta, davanje uputstava za pravilno

ophodjenje sa građom, te nalaganje mjera i postupaka da se stanje sredenosti i zaštite građe normalizira. Zadatak, pak, imaoča je da izvršava Zakonom utvrđene obaveze, to jest da građu čuva u bezbjednom i sredenom stanju, da donese normativna akta (listu i Pravilnik), da vrši redovno (godišnje) izlučivanje bezvrijednog registraturnog materijala, da Arhivu dostavlja prepis arhivske knjige itd. U praksi se najčešće stanje svodi na izvršavanje obaveza arhivske službe, mada je i u tome za vrijeme rata bilo velikih poteškoća, dok mnogi imaoči samo djelimično izvršavaju ili uopće ne izvršavaju svoje obaveze. To je osnovni razlog da je trenutno stanje registraturne građe na području općine Gračanica nezadovoljavajuće.

Naime, stanje zaštite i sredenosti registraturne građe prije rata (1992) na području teritorijalne nadležnosti Arhiva Tuzla, pa i općine Gračanica, bilo je na približno zadovoljavajućem nivou, nešto što bi se moglo nazvati gotovo

prihvatljivim stanjem. Ovu konstataciju potvrđuju podaci da je više od polovine nadzoranih imalaca sa područja općine (od njih stotinjak) imalo uređeno kancelarijsko i arhivsko poslovanje (normativna akta, uslovan prostor, zaduženo lice, registraturski sredenu građu i propisanu arhivsku knjigu).

Rat (agresija) je imala veoma negativan odraz na stanje registraturne građe. Gotovo cijeli prostor općine je postao frontalno ratno područje, a na grad su padale agresorske granate do samog kraja rata. To je dovelo do toga da je dio građe ostao pod kontrolom srpskih snaga (sada u Republici Srpskoj), da je dio građe, posebno iz industrijske zone, stradao direktnim pogocima granata (slučaj arhiva "Fortune"), da su izvjesne količine (iz industrijske zone i centralnog dijela grada) izmještene na sigurnije lokacije itd. Kod svakog od naznačenih postupaka sa građom, kao i sa onom koja nije izmještena, došlo je do stradanja (uništenja i oštećenja): Istina, sudbina građe na prostoru Republike Srpske (sada općina Petrovo) nam nije poznata. Međutim, nepoznata su stradanja ostalih dijelova građe, kod koje je, osim granata agresora bitnim uzrokom stradanja bio i nemar imalaca. Nemar se manifestovao na razne načine: građa nije pravovremeno sređena pa je sa njom bilo teško manipulirati, nije izvršena nabavka opreme za izmještanje, nisu određene adekvatne ratne lokacije, već je građa na istim stradala usljed vlage, požara i sl, nije vršeno organizirano izmještanje građe (uz zapisnik), što je dovelo do nestajanja jednog dijela izmještene građe, nisu poduzimane nikakve mjere da se građa što prije izvuče iz vlažnih podruma i sl.

Imajući sve to na umu, to jest činjenicu da su stradale ogromne količine arhivske građe sa područja općine Gračanica, Arhiv je izvršio preuzimanje arhive Skupštine opštine Gračanica (zaključno sa 1966. godinom), kako bi se ta, za prostor općine, najznačajnija građa što bolje i cjelovitije zaštitila i sredila. U toku su aktivnosti za preuzimanje i drugog po značaju fonda - Općinskog suda, koji je takođe dijelom stradao prilikom pada granate na objekat pored glavne zgrade Suda, u kojem se nalazio i dio važne arhivske građe. Međutim, želja spasilaca ove građe, gašene vodom umjesto prahom, je dala značajne rezultate. Dio građe je spašen zahvaljujući i okolnostima da je bio dobro uvezan u fascikle, što je u početku ometalo brzo gorenje građe, a kasnije je sprečavalo i prodor vode unutar fascikli.

Nastojanja arhivskih radnika, izlaskom i uvidom na licu mjesta, te izdavanjem naloga za otklanjanje uzroka oštećenja građe i nekom vrstom sanacije stanja, u toku i naročito po završetku rata, nisu dala očekivane rezultate. Od više primjera ove vrste, navešćemo postupak "Tehnozada", u čijim se vlažnim podrumima godinama "kiselila" registraturna građa i pored naloženih mjera da se ista izmjesti, osuši i tako spasi od konačnog propadanja.

U posljednje vrijeme se stanje odnosa imalaca građe mijenja nabolje, što je rezultat prisutnosti na terenu stručnih arhivskih radnika. Tako su gotovo svi imaoci započeli proces uređenja sopstvenog arhivskog poslovanja - bar kroz usvajanje normativnih akata (Pravilnika i Liste kategorija sa rokovima čuvanja). No, za jedan dio oštećene građe koji se blagovremenom

intervencijom mogao spasiti, svaka intervencija je zakasnila. To, uostalom, i nije specifikum ove sredine.

Osim toga, aktualna su i mnoga druga stručna pitanja kao: rekonstrukcija stradalih fondova registraturne građe, postupak sa arhivskom građom u procesu privatizacije, postupak sa ratnom produkcijom registraturne građe itd. Sva ona, kao stručna i pravna pitanja čekaju na rješavanje. Jer, još uvijek postoje područja (i imaoći) u Federaciji BiH do kojih u toku i nakon rata nije stigla arhivska služba (neki prostori tzv. Herceg Bosne i sl.). Na taj način se po ko zna koji put i u Gračanici i u Bosni i Hercegovini ponavljaju negativna iskustva iz prošlosti: da svaki rat odnese ogromne količine arhivske građe i time onemogućujući historiografsku spoznaju naše prošlosti, tako da svaka generacija, pa i ova današnja, ne izvrši do kraja svoju obavezu prema budućim generacijama, to jest ne sačuva u cijelosti preuzete i novonastalo kulturno naslijeđe.

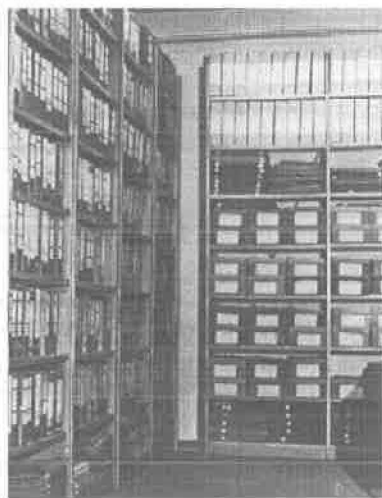
Umjesto zaključka

Stanje sačuvanosti, zaštite i sredenosti arhivske i registraturne građe za područje općine Gračanica nije zadovoljavajuće. Iako su nastojanja arhivskih radnika duže vremena usmjerena na neku vrstu sanacije stanja, kroz arhivističku obradu u Arhivu pohranjenih fondova i omogućavanje njihovog korištenja od strane naučnih i drugih radnika s jedne strane, te kroz pojačanu zaštitu građe u posjedu imalaca, s druge strane, ne može nadomjestiti neadekvatnu brigu, to jest nemar brojnih imalaca za sopstvenu građu. Mada neka pozitivna kretanja u poslijeratnom vremenu ohrabruju, ipak, cjelovito rješenje problema je u sistemskom uređenju ovog pitanja na način da se adekvatno sankcionišu svi neciviliza-

cijski postupci sa arhivskom građom. Novi Zakon o arhivskoj građi i arhivima će bar, nadamo se, stvoriti okvir za to. Sa njim ili bez njega, stanje brige o arhivskoj građi kao primarnom historijskom izvoru se urgentno mora mijenjati nabolje.

Korištena literatura

1. J. Paver, D. Eržišnik, Arhivistika u pismohranama, Zagreb 1991.
2. Azem Kožar, Arhivistika u teoriji i praksi, knj. 1, Tuzla 1995.
3. Grupa autora, Vodič Arhiva Tuzla, Tuzla 1989.
4. Izvještaji, zapisnici i analize Arhiva Tuzla o stanju arhivske građe u nastajanju za 1992 - 1995, te za 1996. i 1997. godinu,
5. Izet Šabotić, Problematika zaštite registraturne građe nastale u ratu 1992 - 1995. godine, Glasnik Arhiva i DAR BiH, br. 34, Sarajevo 1997. str. 51 - 55,
6. Materijali sa Savjetovanja o značaju i zaštiti arhivske građe u posjedu imalaca u ratnim okolnostima, Tuzla 1994.

Pogled na arhivski depo
Arhiva Tuzla